ri meşrû (bid'at) vergilerden biri olan firda, 1792'de **firdatü't-tahrîr** adı altında diğer meşrû olmayan bütün vergilerin yerini alan genel bir vergi haline geldi. Firda düzenli şekilde alınan bir vergi olmadığı gibi her yerde de aynı zamanda uygulanmamaktaydı. Mahallî yöneticiler paraya ihtiyaçları olduğu zamanlarda firda toplarlardı. Her mahallî birime veya şahsa yüklenen verginin miktarı ödeme gücüne ve idarenin para ihtiyacına göre değişmekteydi. Bununla birlikte Mısır hükümetinin bazan bütün Mısır halkına firda vergisi yüklediği de oluyordu. Bu vergi Kahire'ye gönderilmeksizin mahallî idareler tarafından harcandığı halde merkezî hazinenin gelir gider hesaplarına dahil edilirdi. Diğer taraftan firda Mısır beylerinin yani kâşiflerin "keşûfiyye-i cedîd" vergilerinin içinde yer almaktaydı. 1798'de bu şekilde 7.096.194 para tahsil edilmişti. Bu miktar toplam hazine gelirlerinin yaklaşık yirmide biriydi. Mısır'ı işgal eden Fransızlar 1801'de firdayı ve Osmanlı dönemi vergilerinin büyük bölümünü kaldırdılar.

Fransızlar'ın Mısır'dan ayrılmasından sonra Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa firdayı tekrar koydu. Artan ordu ve donanma masraflarını karşılamak için müslüman olan ve olmayan her erkeğin gelirinden (firdatü'r-ruûs) yıllık olarak % 8 veya 12 nisbetinde ve âzami 500 kuruşu geçmeyecek şekilde firda tahsil edilmeye başlandı. Avrupalılar ve yabancı konsolosların hizmetlisi olarak çalışan yerli görevliler bu vergiden muaf tutuldular. Büyük şehir merkezlerinde esnaf ve işçilerin gelir vergileri memurların maaşı üzerinden toplanmaktaydı. Köy ve kasabalarda aileler ödeme güçlerine göre üç grup halinde sınıflandırıldı. Bu dönemde firda hazine gelirlerinin yaklaşık altıda birini oluşturuyordu. Özellikle 1822'den sonra süratle artan ordu ve donanma masrafları bununla karşılanıyordu. Nitekim bu masraflar azalınca firda kaldırılmış veya aşağı seviyede tutulmuştur. Meselâ Reşîd'de bir pirinç üretim alanının nâzırı 1244'te (1828) 467 işçiden kazanç vergisi olarak 9220 kuruş firda tahsil etmişti. Ürünün az olduğu yıl 319 işçi 6309 kuruş firda ödemişti.

Mısırlılar 1833'te Suriye'yi işgal ettikleri zaman buradaki şehirlerden ve köylerden de firda vergisi aldılar. Bu amaçla vergiyi ödeyecek halk sicillere kaydedilmişti. Firda ayrıca Mısır ve Nübye'de gümrük geliri için de kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

R. Dozy, *Supplément aux dictionnaires arabes*, Leiden 1881, "farż", "farîża" md.leri; Cebertî, *ʿAcâʾibü'l-âs̱âr*, Kahire 1306-12, II, 82, 104; E. W. Lane, *Manners and Customs of the Modern Egyptians*, London 1954, s. 134, 388, 547-548; S. J. Shaw, *The Financial and Administrative Organisation and Development of Ottoman Egypt 1517-1798*, Princeton 1962, s. 72-93; *Studies in the Economic History of the Middle East* (ed. M. A. Cook), London 1970, s. 22-23; A. Marsot, *Egypt in the Reign of Muhammed Ali*, Cambridge 1984, s. 104-105, 286; M. Sobernheim, "Firde", *İA*, IV, 642; S. J. Shaw, "Furḍa", *EI²* (Fr.), II, 970.

ATİLLÂ ÇETİN

FİRDEVS

(الفردوس)

Cennetin tamamı veya bir bölümü için kullanılan isimlerden biri.

Sözlükte, "içinde her türlü ağacın, özellikle üzüm bağlarının bulunduğu büyük bahçe" anlamına gelen **firdevs** (çoğulu **ferâdîs**) edebiyatta, üzüm ve asmaların çoğunlukta olduğu sık ağaçlarla kaplı yemyeşil bahçeleri ifade için kullanılmıştır. İslâmî kaynaklarda firdevs kelimesinin menşei hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Arapça kökenli olduğu iddia edildiği gibi Grekçe veya Farsça'dan geldiği de söylenmektedir. Firdevsin sadece Şam yöresinde "bahçe" anlamında kullanıldığı, dolayısıyla Arapça'ya sonradan girdiği görüşüne karşılık, şair Hassân b. Sâbit'in bir beytinde geçen "cinân mine'l-firdevs" ifadesi (*Dîvân*, s. 339) delil gösterilerek Araplar'ın eskiden beri bu kelimeye âşina olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Arapça'da aynı kökten gelen "çardaklanmış" anlamında **müferdes** kelimesinin bulunması, kaynağı yabancı da olsa firdevsin Arapça'da yerleşmiş bir kelime olduğunu gösterir. Firdevs kaynaklarda Yemâme ve Şam yöresindeki bazı yerlerin özel adı olarak da geçmektedir (*Lisânü'l-ʿArab*, "frds" md.; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 144-145). Fahreddin er-Râzî firdevsin Habeşçe bir kelime olduğunu kaydederken (*Mefâtîḥu'l-ġayb*, XXIII, 82) Süryânîce'den geldiğini kabul edenler de vardır (İbn Habîb es-Sülemî, s. 21). Kelimenin Arapça'ya Grekçe'den, önce **faradîs** (paradeisos; paradise) biçiminde girdiği, daha sonra sunî olarak firdevs müfredinin türetildiği araştırmacılar tarafından öne sürülmüştür (*İA*, IV, 642-643). Grekçe'ye ise Pehlevîce bir kelimeden (pairi-daeza) geçtiği sanılmaktadır (*Webster's Third*, II, 1636).

Firdevs Kur'an'da biri "cennâtü'l-firdevs" (el-Kehf 18/107), diğeri sadece "firdevs" (el-Mü'minûn 23/11) şeklinde olmak üzere iki yerde geçer. Bu âyetlerde iman edip iyi davranışlarda bulunanların firdevs cennetlerine girecekleri, namazlarında huşû gösterip boş şeylerden yüz çeviren, zekâtlarını veren, iffetlerini koruyan, emanete ve verdikleri söze riayet edenlerle namazlarını sürekli kılanların burayı hakedecekleri bildirilmiştir.

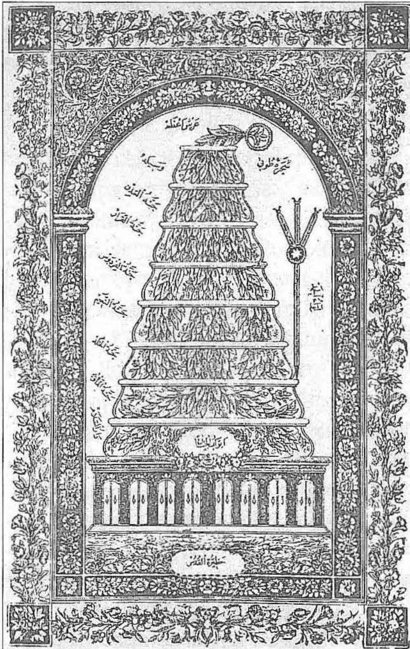
Kelime, Hz. Peygamber'e nisbet edilen ve cennetten söz eden çeşitli hadislerde de geçmektedir. Bu hadislerde belirtildiğine göre firdevs cennetin ortası, en yüksek ve en değerli bölgesi olup arşın altındadır. Aynı zamanda cennet ırmaklarının fışkırdığı bir bölge olan firdevs cennetleri dört tanedir; ikisinde kullanılan eşya ve süslemeler altından, diğerlerinde ise gümüştendir. Yine ilgili hadislerde Hz. Peygamber ashabına Allah'tan firdevs cennetlerini istemelerini tavsiye etmiş ve oğlu şehid düşen Ümmü Hârise'ye onun firdevs cennetlerinin en değerlisine girdiğini müjdelemiştir (Buhârî, "Tevḥîd", 22, "Cihâd", 4, 14, "Meġāzî", 9; *Müsned*, II, 335; III, 124, 197, 210; IV, 416; V, 241, 316; Tirmizî, "Ṣıfatü'l-cenne", 4; İbn Mâce, "Zühd", 39; Dârimî, "Riḳāḳ", 101). Resûl-i Ekrem vefat edince kızı Fâtıma'nın, "Mekânı firdevs cenneti olan babacığım" diyerek ağladığı hadis kaynaklarında belirtilir (*Müsned*, III, 197; Buhârî, "Meġāzî", 83). İbn Kayyim el-Cevziyye'nin mevkuf olarak naklettiği bir rivayette ise firdevsin bizzat ilâhî kudret eliyle yaratılan varlıklardan biri olduğu kaydedilir (*Ḥâdi'l-ervâḥ*, s. 90). Muhyiddin İbnü'l-Arabî de cennet mevkileri arasında yaptığı sıralamada firdevsi adn cennetinden sonra ikinci sıraya koyar (bk. Şa'rânî, s. 170, 176).

İslâm âlimlerinin naslarda zikredilen bilgilere ve sahâbe yorumlarına dayanarak firdevs hakkında yaptıkları açıklamaları iki noktada toplamak mümkündür. 1. Firdevs cennetin tamamını ifade eden bir isimdir. Zira müzekker bir kelime olduğu halde Kur'an'da firdevs karşılığında müennes zamiri kullanılmıştır (el-Mü'minûn 23/11); bu da onun cennet kelimesinin yerine kullanıldığını gösterir. Ayrıca Mü'minûn sûresinin baş tarafında namaz kılan, zekât veren, iffetlerini koruyan ve emanete riayet eden müminlerin firdevse vâris olup orada ebediyen kalacakları belirtilmiş, Meâric sûresinde ise (70/22-35) bu vasıflara sahip olanların cennetlerde ağırlanacakla-

rı ifade edilmiştir. Bu âyetler de firdevsin cennetin bütününü ifade ettiğini ortaya koyar (Kurtubî, s. 525). **2.** Firdevs cennetin ortasını, en yüksek ve en değerli bölgesini teşkil eden kısımlarının adı olup burada peygamberlerle velîler kalacaktır. Zira hadislerde dört firdevs cennetinin bulunduğu bildirilmiş ve özellikle firdevsin cennetin en kıymetli bölgesi olduğu açıkça belirtilmiştir. Ayrıca bazı âyetlerde, rabbinin huzuruna çıkacağını düşünerek ondan korkanlara iki cennetin yanında iki cennet daha verileceği vaad edilmiştir. Bu da cennetin bütün bölgelerinin aynı olmadığına, yapılan amellere göre farklı derecelerinin bulunduğuna ve firdevsin de onun en değerli mevkiini teşkil ettiğine bir delildir (Hakîm et-Tirmizî, s. 129; Kurtubî, s. 518).

Firdevs hakkında ileri sürülen ikinci görüşün daha isabetli olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu telakki sahih hadislere dayandığı halde diğeri daha ziyade dil kurallarından kaynaklanan bir yorum niteliğindedir. Çeşitli naslardan çıkarılabilecek sonuçlara göre, âhiret saadetine kavuşacak müminlerin hepsinin hakettiği mükâfat aynı olmadığı gibi ebedî hayatlarını sürdürecekleri cennetler de nitelik bakımından eşit değildir (bk. CENNET).

Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye*'sinde halk resmi tarzında yapılmış cennet tasviri içinde firdevs cenneti (*Muhammediyye*, s. 17-18 arası)

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "frds" md.; *Webster's Third*, II, 1636; *Müsned*, II, 335; III, 124, 197, 210, 215, 260; IV, 416; V, 241, 316; Dârimî, "Rikāk", 101; Buhârî, "Tevhîd", 22, "Cihâd", 4, 14, "Meġāzî", 9, 83; İbn Mâce, "Zühd", 39; Tirmizî, "Sıfatü'l-cenne", 4, "Tefsîr", 23/3; Hassân b. Sâbit, *Dîvân* (nşr. Seyyid Hanefî Haseneyn), Kahire 1983, s. 339; İbn Habîb es-Sülemî, *Vaṣfü'l-firdevs*, Beyrut 1987, s. 21; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân* (Bulak), XVI, 29-30; Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-uṣûl*, İstanbul 1293, s. 129; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), III, 27; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, V, 199-200; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-ġayb*, XI, 175; XXI, 175; XXIII, 82; Kurtubî, *et-Teẕkire*, Kahire 1405/1985, s. 518, 525; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ḥâdi'l-ervâḥ* (nşr. Yûsuf Ali Büdeyvî), Beyrut 1411/1991, s. 84-85, 90, 144-145; İbn Kesîr, *en-Nihâye* (nşr. Muhammed Ahmed Abdülazîz), Beyrut 1408/1988, II, 270-271; Şa'rânî, *el-Yevâḳīt ve'l-cevâhir*, Kahire 1317 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), s. 170, 176; D. B. Macdonald, "Firdevs", *İA*, IV, 642-643.

 M. Saİd Özervarlı

□ EDEBİYAT. Firdevs divan edebiyatında "cennet, cennet bahçesi, bahçe" gibi esas anlamının yanında "firdevs-i berîn, firdevs-i a'lâ, bâğ-ı firdevs, gülşen-i firdevs" gibi tamlamalarla birlikte sevgilinin bulunduğu yeri, yüzünü ve çeşitli güzelliklerini ifade etmek için teşbih, mecaz, istiare, tenâsüp ve kinaye yoluyla kullanılmıştır. Irmak ve pınarların kaynadığı, görülmemiş ve duyulmamış güzelliklerin, hûrilerin, muhteşem köşk ve sarayların bulunduğu zümrüt gibi yemyeşil bir mekân olarak tasvir edilen firdevs cennet, adn, behişt, ravza gibi kelimelerle ve bunların çağrıştırdığı hûri, gılman, hulle, istebrak, selsebîl, bağ, gülşen, tûbâ, saray, dîdar, arş, ferş, livâ gibi unsurlarla birlikte zikredilir. Meselâ bahar mevsiminde tabiatın yeşile, çeşitli güzelliklere bürünmesi firdevs cennetindeki güzelliklere benzetilir. "Yine zeyn oldu cihan mânend-i firdevs-i berîn / Hulle-i istebrakın giydi nebâtât-ı zemîn" beytinde Taşlıcalı Yahyâ bu durumu anlatmaktadır. Saruhanlı Sürûrî, "Şol kim ol gül-endâmın yanağından çıkar / Selsebîlin aynıdır firdevs bâğından çıkar" beytinde sevgilinin yüzünden akan terin firdevs bahçelerinden kaynayan selsebîl suyunun aynısı olduğuna işaret etmektedir. Bu anlayış, firdevsin cennetteki bütün ırmak ve pınarların kaynağı oluşuyla ilgilidir. Zâtî, "N'ola dersem sana hûr-i firdevs-i berîn / Görmedim dünyâ sarâyında nazîrin ey melek" beytinde sevgilisini firdevsteki hûrilere benzetmektedir. "Zâhide firdevs-i a'lâ hoş gelir / Bize dîdâr-ı hüveydâ hoş gelir" beytinde Şeyhî, cennete girmekten başka endişesi olmayan ham sofuya firdevs cennetinin, âşığa da sevgilisinin yüzünü görmenin hoş geldiğini belirtir. Bu beyitte, yalnız firdevsin üstündeki en yüksek makam olan adn cennetine girenlerin Allah'ı görebilecekleri şeklindeki tasavvufî inanışa da işaret vardır. Zira ham sofunun hedefi cennet, âşığın hedefi ise sevgilinin cemâli yani rü'yetullahtır. Ahmed Paşa, "Kûyunu görmekle dilden zâil olmaz şevk-i yâr / Kâni' olmaz cennet-i firdevse dîdâr isteyen" beytinde bunu açık bir şekilde ifade etmiş ve firdevs cennetini sevgilinin bulunduğu yer olarak tanımlamıştır. Bu anlayış tasavvufî metinlerde çok daha belirgindir. Yûnus Emre'nin, "Mâşukluğun hil'atini her kime giydirdin ise / Gelmez gözüne zerrece firdevs-i a'lâ bağları" beyti bunun güzel bir örneğidir. Maddî güzelliklere daha çok rağbet eden sofunun bu yönüne hitaben Hayâlî Bey, "Adın anmaz idin sûfî dahi firdevs-i a'lânın / Eğer ra'nâların görsen Stanbul u Galata'nın" beytinde İstanbul ve Galata'daki güzellerin cennette dahi bulunmadığını söylemektedir.

Fars edebiyatında firdevs kelimesi daha çok "firdevs-rû, firdevs-likā, firdevs-girdâr, firdevs-mânend, firdevs-meclis, firdevs-manzar, firdevs-vâr" gibi birleşik sıfatlar halinde kullanılmıştır (örnekler için bk. Dihhudâ, XXI, 147-149). Firdevs-i a'lâ bütün güzelliklerin kaynağı olarak kabul edildiği için sevgilinin bu yöndeki vasıfları da cennet güzellikleriyle anlatılır. Bu anlayış Sa'dî'nin, "Ey terâvet bürde ez firdevs-i a'lâ rûy-i tû / Nâdirest ender nigâristân-ı dünyâ rûy-i tû" (Ey yüzünün taptaze güzelliğini firdevs-i a'lâdan almış olan güzel! Dünya tasvirhânesinde senin yüzünün benzeri bir güzelliğe sahip olan nâdirdir) beytinde ifadesini bulmuştur.

Manzum ve mensur ilmihal kitaplarıyla *Envârü'l-âşıkīn*, *Muhammediyye* gibi dinî eserlerde, ayrıca mevlid ve mi'râciyyelerde cennetle ilgili bilgi verilirken firdevsten de bahsedilmiştir. Nitekim *Envârü'l-âşıkīn*'de cennet, cennetin dereceleri gibi konular anlatılırken mensur olarak ("el-Bâbü'l-hâmis", s. 427-429), *Muhammediyye*'de ise yine aynı konular ele alınırken manzum olarak (Der Beyân-ı Cinân, s. 14; "Faslün fî duhûli'l-cenne", s. 324, 339) firdevs hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. *Muhamme-*

diyye'de ayrıca cenneti tasvir eden altın yaldızla basılmış bir halk resmiyle firdevs cennetinin yeri de gösterilmiştir (s. 17-18).

İslâm tarihi boyunca çeşitli dönemlerde yaptırılan bazı saray, köşk, cami, medrese gibi eserler firdevs kelimesiyle adlandırılmıştır. Bağdat'ta Muktedir-Billâh'ın yaptırdığı Firdevs Sarayı, Mardin'deki Artuklu eseri Firdevs Köşkü, Isparta'da Mimar Sinan tarafından yapılan Firdevs Bey (Paşa) Camii, önemli bir Eyyûbî devri eseri olan Halep'teki Firdevs Medresesi bunlardan bazılarıdır. Kelime ayrıca çeşitli tamlamalar halinde özellikle İran bölgesindeki birçok yerin adı olarak kullanılmıştır (Dihhudâ, XXI, 147-149).

Birçok kitabın adında firdevs kelimesinin bulunması da dikkat çekicidir. İlk müslüman hekimlerden Ali b. Rabben et-Taberî'nin tıbba dair ansiklopedik eseri *Firdevsü'l-ḥikme*, tanınmış muhaddislerden Âcurrî'nin *Firdevsü'l-ʿilm*'i, Türkistanlı tarihçi Âgehî Muhammed Rızâ'nın *Firdevs-i İkbâl*'i ve son devir Arap edebiyatçılarından Mısırlı Ahmed el-Berkūkī'nin edebî mektuplarını ihtiva eden *el-Firdevs* (*Seyâḥa fi'l-firdevs*) adlı eseri bunlara örnek gösterilebilir. Klasik kitap tasnifinde "ravza" ve "behişt" kelimeleri yanında bölüm ve konu başlıkları için firdevs kelimesinin kullanıldığı da görülür.

Türkler'de halk arasında kadın adı olarak yaygın şekilde kullanılan firdevs kelimesi zaman zaman halk şiirinde de yer almıştır. Kâtibî'nin, "Dağların başında dumanlar döner / Bağrımın başında fitiller yanar / Firdevs-i a'lâdan bir serv-i çınar / Çıkıp salındığı yerlere geldim" dörtlüğü buna bir örnektir.

BİBLİYOGRAFYA :

Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediyye*, İstanbul 1280, s. 14, 324, 339; Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkīn*, İstanbul, ts., s. 427-429; M. Fuad Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, Ankara 1962, s. 138; Ali Nihat Tarlan, *Şeyhî Divanı'nı Tedkik*, İstanbul 1964, s. 115; Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 37; Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Dîvânı (Tahlili)*, Ankara 1987, s. 74; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Ankara 1987, s. 113, 116; Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvanı-Tenkidli Metin*, Ankara 1990, II, 368; İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, s. 335; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (haz. Cemâl Kurnaz), Ankara 1992, s. 91; Dihhudâ, *Lugatnâme*, XXI, 147-149; "Firdevs", *TDEA*, III, 239.

MUSTAFA UZUN

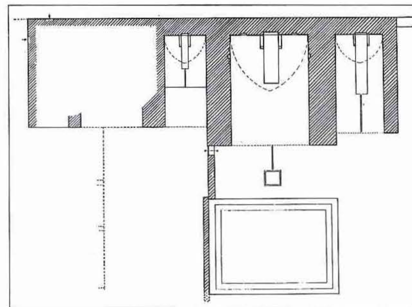
FİRDEVS KÖŞKÜ

Mardin'de bir Artuklu köşkü.

Yakın zamanlara kadar mevcut olan kitâbesine göre Melik Sâlih Necmeddin Mahmûd'a (1312-1364) mal edilmekteyse de Kâtib Ferdî'nin, XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın başlarında yaşayan Melik Mansûr Necmeddin b. Karaaslan için, "Yaz aylarını Firdevs Köşkü'nde geçirirdi" demesinden binanın daha önce yapılmış olabileceği ihtimali de ortaya çıkmaktadır; kesinlikle bilinen husus bir Artuklu eseri olduğudur.

Mardin'de Nusaybin'e giden yol üzerinde vali konağının yanında bulunan yapı Artuklu mimarisi içinde önemli bir yere sahiptir. İki katlı olarak inşa edilen köşkün ikinci katında bir cihannümâ, önünde de bir havuz yer almaktadır. Şehre karşı bir bahçe içinde olduğu anlaşılan havuz bir duvarla köşkün diğer bölümlerinden ayrılmış durumdadır. Yapının havuza bakan yüzünde, ortadaki diğerlerinden daha büyük ve cephesi dışa taşkın üç eyvanla bir büyük oda bulunmaktadır. Büyük bir konak şeklinde düzenlenmiş olan köşkün üç eyvanı da çeşme nişi, selsebil ve duvar nişlerine sahip olup ayrıca ortadaki büyük eyvan bir kanalla havuza bağlanmıştır. Eyvanların kuzeyinde bulunan bölüm yine bir eyvan görünümü vermekle birlikte iki katlı olmasıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu bölümün önüne, daha sonra karma bir malzeme ile batıya doğru uzanan ve bitişik düzende yapılan tonozlu mekânlar eklenmiştir. Ahır olarak kullanıldığı anlaşılan bu mekânların ve eyvan cephelerinin önü daha geç bir tarihte bir duvarla kapatılmış ve böylece ikinci kat eklemeleriyle birlikte bahçenin bölünmesi köşkün orijinal şeklinde büyük değişiklik meydana getirmiştir.

Firdevs Köşkü'nün planı

Mardin ev mimarisinin gelişmiş ve büyük ölçülerde uygulanmış bir şekli olan Firdevs Köşkü'nde cihannümâ iki katlı mekânların üzerinde yer almakta ve binanın bütünüyle büyük uyum sağlamaktadır. Yapıdan bağımsız gibi görünen bahçedeki duvarın orijinal olduğu söylenebilir. Akkoyunlu mezar taşları ile benzerlik gösteren eyvan selsebillerinin çeşme başlarındaki korkuluklar sanat tarihi açısından dikkat çekicidir. Yapıda kullanılan malzemenin çoğunluğu kesme taş olup bazı bölümlerde bunlara devşirme malzeme de eklenmiştir. Bugün içinde bir ailenin yaşadığı Firdevs Köşkü, şehir çıkışında kendi kaderine terkedilmiş olarak bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtib Ferdî, *Mardin Mülûk-i Artukiyye Târihi* (nşr. Ali Emîrî), İstanbul 1331, s. 42-43; Ara Altun, *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*, İstanbul 1971, s. 122-124; a.mlf., *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi*, İstanbul 1978, s. 225; "Mardin", *YA*, VIII, 5835.

ÖZKAN ERTUĞRUL

FİRDEVSÎ

(فردوسى)

(ö. 411/1020 [?])

İran'ın millî destanı *Şâhnâme*'nin müellifi.

Tûs şehrine bağlı Tâberân'ın Bâj (Bâz) köyünde doğdu. Gazneli Mahmud'un tahta çıktığı sırada (387/997) elli sekiz yaşında olduğunu söylediğine göre (*Şâhnâme*, IV, 5) 329'da (940) doğmuş olmalıdır. Künyesi Ebü'l-Kāsım, lakabı Fahreddin, mahlası Firdevsî'dir. Adı kaynaklarda Ahmed, Hasan ve Mansûr; babasının adı Ali Fahreddin, Ahmed ve İshak olarak farklı şekillerde geçmektedir. Kendisine ve babasına verilen bu adlardan hangisinin doğru olduğu tesbit edilememiştir. Babasının Tûs ırmağından ayrılan Âbrâhe çayı kenarında bir çiftlik sahibi (dihkan) olduğu bilinmektedir. Firdevsî'nin çocukluk dönemi ve öğrenim hayatı hakkında kaynaklarda hemen hemen hiçbir bilgi yoktur. Onun yetiştiği dönemde, İran'ın İslâm öncesi tarihine ait Pehlevî dilinde yazılmış bazı eserler ortaya çıkarılmış ve bunlar yeni Farsça'ya çevrilmeye başlanmıştı. Özellikle, Sâsânî hükümdarlarından III. Yezdicerd'in (632-651) derlenmesini sağladığı *Ḫudâynâme*'nin aslına ya da Arapça çevirisine dayanılarak birtakım şahnâmeler yazılmıştı. Muhtemelen başlangıçta diğer şa-